

فعالیت چندگانه: راهبردی کارآفرینانه برای کشاورزان خرده‌پا

هادی مؤمنی هلالی^۱، حسن صدیقی^۲، محمد چیدری^۳ و عنایت عباسی^۲

۱- دانشجوی دکتری ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. (نویسنده مسول: hadi_moumeni@modares.ac.ir)

۲- دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۳- استاد گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۹۸/۹/۴ تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۰/۷

صفحه: ۱۱۲ تا ۱۲۴

چکیده

کارآفرینی روستایی راهکار جدیدی در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی در جهت تغییر الگوی زندگی کنونی به الگوی مطلوب و شایسته انسانی است. یکی از جلوه‌های کارآفرینی فعالیت چندگانه است. لذا این پژوهش با هدف تحلیل و تعمق در فعالیت چندگانه کشاورزان اجرا گردید. فعالیت چندگانه به عنوان ترکیب فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی که به وسیله خانوار کشاورز اجرا می‌شود، تعریف شده است. به عبارتی فعالیت چندگانه به این موضوع اشاره دارد که یک فرد (کشاورز) یا گروهی از افراد (کشاورزان) در فعالیت‌های مختلف (کشاورزی و غیرکشاورزی) درگیر هستند. این نوع کشاورزان را کشاورزان چندکاره می‌نامند. به‌طور کلی انواع کسب و کار در کنار فعالیت کشاورزی در سه بخش صنعتی، کشاورزی (خارج از فعالیت اصلی کشاورز) و خدماتی طبقه‌بندی می‌شوند. کشاورزان چندکاره شامل ۱- کشاورز به عنوان کشاورز؛ ۲- کشاورز به عنوان کارآفرین؛ ۳- کشاورز به عنوان پیمانکار و ۴- کارآفرین روستایی هستند. توسعه فعالیت چندگانه کشاورزان خرده‌پا به جهت ارتقاء یافتن استانداردهای زندگی، کاهش اختلاف درآمد شهر و روستا، کنترل فرآیند شهرنشینی، کاهش هزینه بازتولید اجتماعی بسیار حائز اهمیت است. لذا، توجه به فعالیت چندگانه کشاورزان گامی رو به جلو در جهت توسعه پایدار روستایی است.

واژه‌های کلیدی: فعالیت چندگانه، کارآفرینی، کشاورزان خرده‌پا

مقدمه

تلاش‌ها و کوشش‌ها در جهت توسعه روستایی در طی دهه‌های متمادی با موفقیت همراه نبوده و راهبردهای گذشته نتوانسته‌اند؛ مسائلی نظیر فقر، اشتغال و پایداری را رفع نمایند. از سوی دیگر، چالش‌های روزافزون پیش روی کشاورزی نظیر قیمت‌های پایین کالاهای کشاورزی، افزایش هزینه‌های تولید، جهانی‌سازی، فشارهای زیست محیطی، تغییرات آب و هوایی، صنعتی شدن، نبود برنامه‌های دولتی حمایت‌کننده از کشاورزی و نوسان بازار کالاهای کشاورزی، درآمد کشاورزان خرده‌پا را روز به روز کاهش می‌دهند. کاهش توانایی کشاورزی برای تولید درآمد کافی باعث شد، بسیاری از کشاورزان مجبور به فروش مزارع خود شوند و در جاهای دیگر در جستجوی شغل و درآمد باشند و یا در جستجوی راهبردهای اقتصادی جایگزین و منابع درآمد جدید و تنوع بخشیدن به اقتصاد محلی برای حفظ مزارع خود باشند (۳۹، ۱۹، ۱۳). کارآفرینی روستایی راهکار جدیدی در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی در جهت تغییر الگوی زندگی کنونی به الگوی مطلوب و شایسته انسانی، کاهش شکاف شهر-روستا، ایجاد برابری اقتصادی، اجتماعی و محیطی است و در عین حال ابزار

مهمی برای رسیدن به توسعه پایدار به شمار می‌آید (۲۲، ۲۳). یکی از جلوه‌های کارآفرینی در مناطق روستایی توجه به فعالیت چندگانه کشاورزان است.

مفهوم و اهمیت کارآفرینی روستایی

ورتمن (۳۸)، کارآفرینی روستایی^۱ را به عنوان یک سازمان جدید که محصولات جدیدی معرفی می‌کند، در بازارهای جدید فعالیت می‌کند یا خود بازار جدید ایجاد می‌کند، و از یک فناوری جدید در محیط روستایی استفاده کند، تعریف می‌کند. پترین (۲۷)، معتقد است، کارآفرینی روستایی در ماهیت با کارآفرینی در محیط‌های شهری تفاوتی ندارد. وی کارآفرینی روستایی را، نیرویی که سایر منابع را برای پاسخگویی به تقاضاهای بی‌پاسخ بازار بسیج می‌کند، توانایی خلق و ایجاد چیزی از هیچ، و فرآیند خلق ارزش به وسیله ترکیب مجموعه‌ای از منابع در راستای بهره‌گیری از یک فرصت، تعریف می‌کند. طبق تعریف گروه مسکن و توسعه شهری آمریکا (۱۹۹۹)، کارآفرینی روستایی فعالیتی است که به مردم روستایی کمک می‌کند تا فرصت‌های اقتصادی را در جوامع محلی بشناسد و یاد بگیرند که چگونه این فرصت‌ها را به فعالیت‌های اقتصادی سودآور تبدیل کنند (۲۳). به عقیده کولوزک (۱۵)، مفهوم کارآفرینی روستایی

می‌شود (۱۲). این موضوع به خودی خود، تا حدود زیادی موجب کاهش نابرابری درآمد میان قشر روستائین و شهرنشین و در نتیجه کاهش اختلاف طبقاتی در سطح جامعه می‌شود.

ب- کارآفرینی و اجتماع

کارآفرینی روستایی از توانایی بالایی در جذب نیروی انسانی مازاد روستایی (کشاورزی) برخوردار است و با کاهش مهاجرت‌های روستا-شهری بسیاری از مسائل اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی چنین حرکتی را در مبدأ و مقصد کاهش می‌دهد (۱۲). از مهمترین اثرات اجتماعی کارآفرینی روستایی می‌توان به بهبود عدالت اجتماعی، ارتقای زمینه مشارکت (به‌ویژه زنان و جوانان)، هدایت تغییرات اجتماعی، برانگیختن نیروها و استعدادها بالقوه افراد برای سازندگی و ایجاد انگیزه در جهت خوداتکایی، تعالی فردی و اجتماعی، کمک به گروه‌های خاص جامعه که دارای مشکلات بیشتری در زمینه اشتغال هستند، مبانی فرهنگی، طبقه اجتماعی، موقعیت جغرافیایی، تغییرات صنفی، دین، جنسیت، تجارب شخصی، والدین، اقوام و دوستان، مدرسه و غیره اشاره کرد (۲۸، ۲۹).

پ- کارآفرینی و محیط‌زیست

امروزه مسئله حفظ محیط زیست برای کارآفرینان، به عنوان عامل ایجاد مزیت رقابتی مطرح است و آن را فرصت می‌دانند. اولین بار تری کلارک واژه کارآفرینی محیطی^۲ (اکولوژیک) را برای این مفهوم ابداع کرد. به دنبال آن اندراجان در سال ۱۹۹۲، "بازاریابی محیط‌زیست کارآفرینانه" را مطرح کرد که مفهومی بسیار نزدیک به مفهوم "بازاریابی سبز-کارآفرینانه" دارد و معنی دقیق آن معادل کردن سه عامل سود، نیازها، و رضایت و تمایلات مشتری نهفته است (۳۱، ۲۸). از طرفی، کارآفرینی روستایی و نوع خاص آن متنوع‌سازی و یا به عبارتی بهتر فعالیت چندگانه بالاخص فعالیت در بخش‌های غیرزراعی تا حدود زیادی فشار ناشی از تقاضای آب و زمین در نواحی روستایی و همچنین مصرف انواع سموم و کودهای شیمیایی را کاهش می‌دهد. لذا از این طریق چرخه باطل فقر (کشت گسترده و فرسایش اکولوژیک) را از بین می‌برد (۱۲). در نتیجه، رعایت حقوق مکان‌ها، مدیریت منابع، بهره‌برداری بهینه از محیط، حفظ منابع، کاهش مخاطرات، زیست‌بوم سالم، تنوع زیستی و ... را به همراه دارد (۲۸، ۲۹). لذا می‌توان کارآفرینی روستایی را به عنوان فعالیتی به منظور ایجاد و توسعه کسب و کار با خمیرمایه خلاقیت و نوآوری در محصول، فروش، خدمات و غیره که دارای اثرات مثبت در جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی باشد، تعریف نمود. لذا، با توجه به اهمیت و نقش موثر کارآفرینی در پیشرفت و توسعه بخش‌های مختلف، لزوم توجه به کارآفرینی حایز اهمیت است (۱۱).

تنها به کشاورزی و فعالیت‌های مرتبط به آن مانند صنایع غذایی محدود نمی‌شود، بلکه توسعه صنعتی را نیز پوشش می‌دهد. همچنین این مفهوم تنها به روستاها محدود نمی‌شود و شهرهای کوچک و نواحی مجاور را نیز در بر می‌گیرد.

ارتباط بین کارآفرینی و توسعه پایدار منطقه‌ای با در نظر گرفتن کارآفرینی به عنوان قابلیت با اثر مثبت بر روی جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی منطقه تقویت می‌شود (۱۶). لذا، امروزه درصد کمی از افراد اهمیت بخش کسب و کار کوچک را در اقتصاد به طور عام و ایجاد شغل و نوآوری به طور خاص انکار می‌کنند (۵). توسعه فعالیت‌های کوچک مقیاس کارآفرینی روستایی به تقویت فرهنگ و هویت محلی، تنوع‌بخشی به فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی و خدماتی روستایی، و حفظ جمعیت روستایی با کمترین آسیب‌رسانی به محیط منجر می‌شود. علاوه بر این، مطابق با راهبردهای کارآفرینی اتحادیه اروپا، فعالیت‌های کارآفرینی روستایی از طریق برقراری ارتباط بین جنبه‌های اجتماعی و محیطی با جنبه‌های اقتصادی فعالیت‌ها در سطح منطقه به توسعه کارآفرینی منطقه‌ای منجر می‌شود و آسیب‌پذیری افراد محلی را کاهش می‌دهد؛ ضمن اینکه کارآفرینی روستایی، در بهبود کیفیت زندگی مردم محلی از طریق درگیر کردن آنها در فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی و در نتیجه ایجاد کار و اشتغال نقش مهمی ایفا می‌کند (۱۶). اهمیت کارآفرینی به طور عام و کارآفرینی روستایی به طور خاص در چارچوب‌های زیر قابل بررسی است:

الف- کارآفرینی و اقتصاد

کارآفرینی فرآیند شناسایی، ارزیابی و بهره‌برداری از فرصت‌ها در قالب راه‌اندازی و مدیریت کسب و کارهای جدید با هدف ارائه کالا یا خدمت جدید، نقش بسزایی در رشد اقتصادی ایفا می‌کند. به طوری که در بسیاری از کشورها بیش از نیمی از تولید ناخالص داخلی، اشتغال زایی، مشاغل جدید و نوآوری‌ها حاصل کارآفرینی و فعالیت شرکت‌های کوچک و متوسط است (۳۲). به عقیده گیلیس (۱۹۹۶) به نقل از شهبازی و همکاران (۳۲)، به منظور دستیابی به توسعه اقتصادی، یک کشور باید هم رشد اقتصادی و هم تغییرات بنیادی در ساختار اقتصاد را تجربه کند. در این راستا، کارآفرینان این دگرگونی‌ها را هماهنگ کرده و مجاری جدید برای فعالیت اقتصادی و اشتغال ایجاد می‌کند. لذا امروزه توسعه کارآفرینی به طور عام و توسعه کارآفرینی روستایی به طور خاص به یکی از اهداف تبدیل شده و به عنوان یکی از کاربردی‌ترین و عملی‌ترین راهبردها برای مبارزه با بسیاری از مشکلات و مسائل جامعه مانند رکود، تورم مطرح شده است. کارآفرینی روستایی موجب توسعه فعالیت‌های اقتصادی متنوع و بالطبع گسترش یافتن منابع درآمد روستائیان و افزایش درآمد خانوارهای روستایی به خصوص کشاورزان خرده‌پا^۱

فعالیت چندگانه

و همکاران (۲۰۰۳) به نقل از بلاد (۳)، متنوع‌سازی را واژه‌ای به لحاظ معنایی ظریف‌تر از فعالیت چندگانه تصور می‌کنند. به نظر آنها متنوع‌سازی به معنی شکل جدید از تولید محصولات کشاورزی، محصولاتی با محوریت استفاده غیرغذایی است. متنوع‌سازی به طور معمول در زیر گروه محصولات تولید کننده انرژی، محصولات فیبری، گیاهان برای مصارف دارویی، جنگل-زراعی (برای تولید چوب و تولید زیست توده)، پرورش اسب و غیره جای می‌گیرد. انواع دیگر فعالیت چندگانه فعالیت‌های جدید کشاورزی به عنوان مثال فعالیت‌های مبتنی بر مزرعه هستند (صنایع، خدمات) که مرتبط با تولید غذا، تولید محصولات کشاورزی یا گردشگری نیستند. از شکل‌های مهم دیگر فعالیت چندگانه شامل همه فعالیت‌های حمایتی (عدم ارتباط با گردشگری)، فعالیت‌های سوارکاری (پرورش اسب)، شکار، ماهیگیری، دوچرخه کرایه‌ای، مدرسه در مزارع، برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی، نگهداری مزارع، بارکشی و غیره می‌باشد. اغلب پژوهشگران قبول دارند که متنوع‌سازی منحصر به فعالیت‌های انجام شده در مزرعه یا بر اساس زمین و منابع سرمایه‌ای مزرعه اشاره دارد؛ به این معنی که متنوع‌سازی ممکن است به عنوان زیرگروه فعالیت چندگانه در نظر گرفته شود. فعالیت چندگانه واژه گسترده‌ای است که همه اشکال تولید درآمدهای غیرزراعی به عنوان مثال فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی را در برمی‌گیرد (۳).

نوع‌شناسی فعالیت چندگانه

طبقه‌بندی‌های مختلفی از فعالیت‌هایی که کشاورزان در کنار فعالیت اصلی انجام می‌دهند، قابل ارائه است. احمدپورداریانی و مقیمی (۱۳۹۲)، حوزه‌های اصلی فعالیت‌ها را به سه طبقه تقسیم کردند (۱):

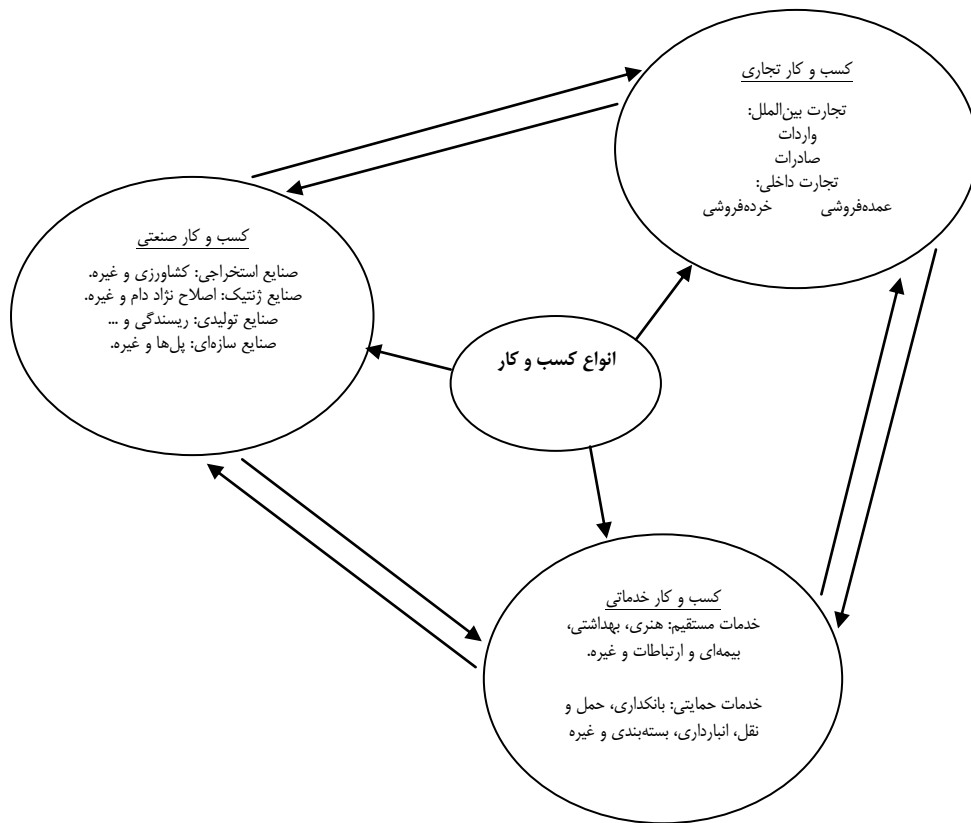
- ۱- کسب و کار صنعتی
- ۲- کسب و کار خدماتی
- ۳- کسب و کار تجاری

کسب کار صنعتی با تولید کالاها و مواد اولیه سروکار دارد، درحالی که کسب و کار خدماتی با توزیع ارتباط دارد و کسب و کار تجاری به معنی واسطه‌گری است. شکل یک، عناصر تشکیل دهنده کسب و کار را نشان می‌دهد.

بر اساس تاریخچه اقتصادی، افراد روستایی همواره در کنار کار کشاورزی به فعالیت‌های دیگری برای گذران زندگی می‌پرداختند (۳). ترکیب فعالیت‌های کشاورزی با دیگر فعالیت‌های خارج مزرعه در تحقیق‌های دهه ۱۹۷۰ میلادی ظهور یافت، و به‌ویژه در دهه ۱۹۸۰ میلادی با عنوان‌های مختلف؛ از جمله کشاورزی پاره‌وقت^۱، فعالیت چندگانه و دیگر فعالیت‌های سودمند مورد مطالعه قرار گرفتند. این پدیده در ابتدا به طور عمده به عنوان پدیده‌ای موقت برای معیشت خانوار کشاورزی مورد توجه بود. اما در حال حاضر فعالیت چندگانه به عنوان پدیده ساختاری رایج در سراسر اروپا پذیرفته شده است. پدیده‌ای که اغلب ثابت و یا ماهیتی مداوم دارد (۲۶). بسانت (۲)، بیان می‌کند که اصطلاح "کشاورزی پاره وقت" در ابتدا برای اشاره به دیگر فعالیت‌های سودمند هم در کشاورزی و هم غیرکشاورزی استفاده می‌شد و امروزه فعالیت چندگانه به عنوان یک هنجار تبدیل شده است. فعالیت چندگانه اشاره به آن دارد که ثروت به طور فزاینده‌ای با انتقال منابع از شهر به اقتصاد روستایی همراه است (۳۵). ون هیلوندبروک و همکاران (۳۶)، فعالیت چندگانه را به عنوان ترکیب فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی که توسط اعضای خانوار کشاورز صاحب مزرعه خانوادگی انجام می‌شود، تعریف می‌کنند. اوس‌تیندی (۲۶)، معتقد است، فعالیت چندگانه فراتر از یک پدیده گذرا در جنبش نوسازی کشاورزی^۲ است.

چندکارکردی، متنوع‌سازی، فعالیت چندگانه

چندکارکردی^۳ به این حقیقت اشاره دارد که یک فعالیت می‌تواند خروجی‌های مختلف داشته باشد. بنابراین چندکارکردی به یک فعالیت اقتصادی مرتبط است (یا یک فعالیت واحد مانند کشت گندم یا گروهی از فعالیت‌ها مانند تولید مواد غذایی). این درحالی است که متنوع‌سازی^۴ به معنی فعالیت‌های مختلف اقتصادی (برای مثال تولید مواد غذایی و گردشگری) که درون یک (همان) واحد مدیریتی (در حقیقت مزرعه یا بخش کشاورزی) ترکیب شدند (۳۶، ۹). فعالیت چندگانه^۵ به این موضوع اشاره دارد که یک فرد (کشاورز) یا گروهی از افراد (کشاورزان) در فعالیت‌های مختلف (کشاورزی و غیرکشاورزی) درگیر هستند (۳۶). نیکل

شکل ۱- حوزه‌های اصلی کسب و کار (۱)
Figure 1. Main areas of business

خارج از مزرعه مرتبط با کشاورزی (اجاره دادن ماشین‌آلات، کارگر ساختمانی، خدمات روستایی سازمان‌یافته (اسکان مسافر و غیره)، کشاورزی در مزارع دیگر)، ج- فعالیت‌های متنوع خارج از مزرعه و فارغ از کشاورزی (خدمات مشاوره و حسابداری، ماهیگیری، آبی‌پروری، مشاغل دیگر) قرار دادند (شکل ۲).

ویک و مک‌الوی (۳۷)، فعالیت‌هایی متنوع کشاورزان را در چهار طبقه: الف- فعالیت‌های متنوع درون مزرعه و مرتبط با کشاورزی (تولید چوب هیزم و سوخت‌های زیستی، استخدام به‌عنوان صیاد (شکارچی/ماهی‌گیر)، استخدام به‌عنوان انباردار)، ب- فعالیت‌های متنوع درون مزرعه و فارغ از کشاورزی (گردشگری و کشاورزی اجتماعی)، پ- فعالیت‌های متنوع

شکل ۲- طبقه‌بندی متنوع‌سازی مزرعه (۳۷)
Figure 2. Classification of farm diversification

کردند. دی‌روسا و همکاران (۲۲)، در تحقیق خود تنوع کسب کار را بر مبنای چهار راهبرد کلی شامل: ۱- استراتژی‌های حداکثرسازی منابع از جمله جستجوی طیفی از جریان‌های درآمدی، بهره‌مندی از همه منابع در دسترس و غیره، ۲- استراتژی‌های مزرعه محور از جمله تمرکز کسب و کار به طور گسترده در مزرعه، بهره‌مندی از منابع مزرعه (زمین و ...) و غیره، ۳- استراتژی‌های راهبرد سبک زندگی از جمله انتخاب سبک کشاورزی سازگار با سبک زندگی/ انتخاب‌های ارزشی و نه متکی به یارانه‌ها و غیره و ۴- استراتژی‌های کشاورزی منفعلانه از جمله استفاده محدود از فرصت‌های دارای یارانه/امتیاز، استفاده کم از فناوری‌ها و غیره تدوین کردند.

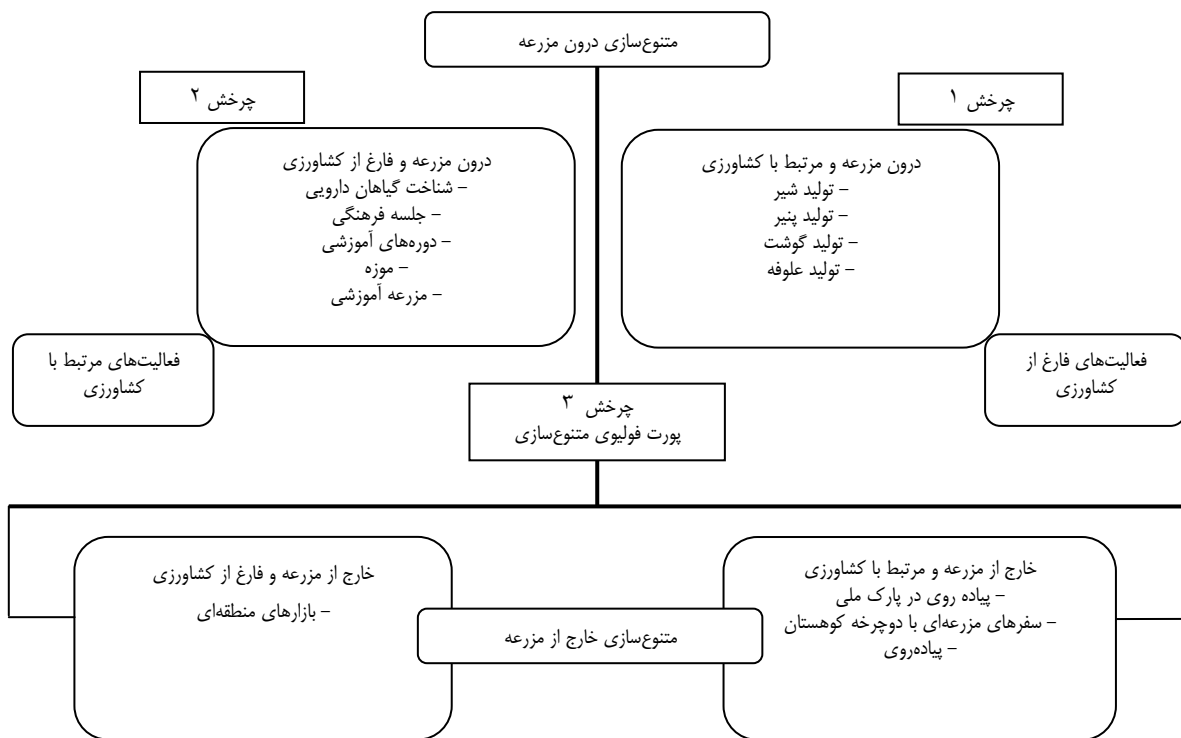
دی‌روسا و همکاران (۲۶)، در تحقیق خود یک مدل پورت فولیو ارائه دادند که سه چرخش تحت عنوان سفر کارآفرینانه در متنوع‌سازی فعالیت‌ها را نشان دادند (جدول ۱). این چرخش به طور کلی شامل چهار حیطه فعالیت مطابق با طبقه‌بندی ویک و مک‌الوی (۳۷) است. چهار حیطه شامل الف- فعالیت‌های متنوع درون مزرعه و مرتبط با کشاورزی، ب- فعالیت‌های متنوع درون مزرعه و فارغ از کشاورزی، پ- فعالیت‌های متنوع خارج از مزرعه مرتبط با کشاورزی، ج- فعالیت‌های متنوع خارج از مزرعه و فارغ از کشاورزی است (شکل ۳).

موریس و همکاران (۲۲)، در تحقیق خود تنوع کسب کار را بر مبنای چهار راهبرد کلی شامل: ۱- استراتژی‌های حداکثرسازی منابع از جمله جستجوی طیفی از جریان‌های درآمدی، بهره‌مندی از همه منابع در دسترس و غیره، ۲- استراتژی‌های مزرعه محور از جمله تمرکز کسب و کار به طور گسترده در مزرعه، بهره‌مندی از منابع مزرعه (زمین و ...) و غیره، ۳- استراتژی‌های راهبرد سبک زندگی از جمله انتخاب سبک کشاورزی سازگار با سبک زندگی/ انتخاب‌های ارزشی و نه متکی به یارانه‌ها و غیره و ۴- استراتژی‌های کشاورزی منفعلانه از جمله استفاده محدود از فرصت‌های دارای یارانه/امتیاز، استفاده کم از فناوری‌ها و غیره تدوین کردند.

جدول ۱- سفر کارآفرینانه کشاورزی خانوادگی (۶)

Table 1. The entrepreneurial journey of family farm

فعالیت	مرحله دوم خروج کارآفرینی	مرحله اول خروج کارآفرینی	بسیج منابع خانوادگی	انگیزه برای متنوع‌سازی	چرخش کارآفرینانه
راهبرد متنوع‌سازی از طریق فرآوری شیر	رهبری در دست فرد (مرد) مسن خانواده	راه‌اندازی کسب و کار کشاورزی خانوادگی	مشارکت زنان در فعالیت کشاورزی	فشار	چرخش ۱: ازدواج دوگانه
متنوع‌سازی مزرعه در فعالیت‌های غیرکشاورزی	ظهور رهبری نامرئی و قابل مشاهده (مرئی) بدست جوانترین عضو خانواده	راه‌اندازی گردشگری کشاورزی	مشارکت افراد جوان در فعالیت کشاورزی	کشش	چرخش ۲
کشاورزی+ فعالیت‌های غیر کشاورزی	ظهور کارآفرینی جمعی با رهبری نامرئی و قابل مشاهده (مرئی)	سبد یکپارچه کالاها و خدمات روستایی	مشارکت همه اعضای دو خانواده (در نتیجه ازدواج دوگانه) در کسب و کار کشاورزی خانوادگی	کشش	چرخش ۳: ورود اعضای جوان به کسب و کار کشاورزی خانوادگی

شکل ۳- راهبرد پورتفولیوی مزرعه خانوادگی (۶)
Figure 3. Portfolio strategy of the family farm

مارتینز و همکاران (۱۷)، در مطالعه‌ای دارندگان شغل‌های بسیار را در سه طبقه کشاورزی، صنعت و خدمات دسته‌بندی کردند. در ایران، مسئولان کشور مطابق ماده ۷ قانون حمایت از توسعه و ایجاد اشتغال پایدار در مناطق روستایی و عشایری با استفاده از منابع صندوق توسعه ملی - مصوب سال ۱۳۶۹- آیین‌نامه اجرایی قانون مذکور را با عنوان "آیین‌نامه اجرایی حمایت از توسعه و ایجاد اشتغال پایدار در مناطق روستایی و عشایری"، به وزارتخانه‌ها و سازمان‌های ذیربط در تاریخ

۱۳۹۶/۰۸/۲۱، ابلاغ کردند. در این ابلاغیه، به طور کلی حوزه‌های حمایتی شامل سه بخش به شرح ذیل است (۲۰):
۱- بخش کشاورزی: فعالیت‌هایی که در زیرمجموعه این بخش مورد حمایت قرار می‌گیرند، عبارتند از: زراعت، دام و طیور، باغداری، شیلات، گلخانه، گیاهان دارویی، خدمات تجاری، خدمات فنی و مهندسی بخش کشاورزی، خدمات ماشینی کردن (مکانیزاسیون) کشاورزی، صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی و منابع طبیعی شامل جنگل‌کاری، پرورش نهال و غیره.

سوالی که در اینجا مطرح است؛ اینکه آیا مزارع کوچک باید باقی بماند یا خیر؟

شبکه هماهنگی کشاورزان اروپایی (۸)، ۶ دلیل خوب برای حفظ مزارع کوچک برشمرد:

- ۱- مزارع کوچک اشتغال ایجاد می‌کنند؛
- ۲- مزارع کوچک اجازه می‌دهد که جوانان سکنی گزینند؛
- ۳- مزارع کوچک به امنیت غذایی کمک می‌کند؛
- ۴- مزارع کوچک دارای ظرفیت بالایی برای نوآوری است؛
- ۵- مزارع کوچک مناسب برای تنوع زیستی است؛
- ۶- مزارع کوچک ثروتی برای فرهنگ کشورها است؛

در کشورهای اروپایی- همچنین کشورهای آسیایی از جمله ایران، خصوصاً در نواحی شمال ایران- کشاورزی خانوادگی طیف گسترده‌ای از ارزش‌ها و ویژگی‌ها را در برمی‌گیرد. اولاً، کشاورزی خانوادگی با ارزش‌های بنیادی خانوار شامل تداوم، تعهد و همبستگی مرتبط است (شکل ۴). ثانیاً؛ از نظر اقتصادی، کشاورزی خانوادگی ذاتاً با مهارت‌های خاص کارآفرینی، مدیریت و مالکیت کسب و کار، انتخاب و رفتار ریسک، انعطاف‌پذیری و دستاوردهای فردی مرتبط است. یکی دیگر از ویژگی‌های بسیار مورد استفاده این است که کشاورزی خانوادگی شیوه‌ای از زندگی است که در آن کسب و کار خانوادگی از نسلی به نسل دیگر همراه با دانش، تجربه، شیوه‌های خاص و سنت‌ها انتقال می‌یابد (۴).

۲- بخش صنعتی: فعالیت‌هایی که در زیرمجموعه این بخش مورد حمایت قرار می‌گیرند، عبارتند از: تولید پوشاک؛ تولید کفش و مصنوعات چرمی؛ صنایع غذایی و تبدیلی کشاورزی؛ تولید مبلمان و مصنوعات چوبی؛ فرش دستباف و دست‌بافته‌ها؛ بسته بندی میوه، سبزی، نان، ادویه و خشکبار(صادراتی)؛ ساخت ماشین آلات و ادوات کشاورزی؛ فرآوری محصولات معدنی؛ صنایع دستی و غیره.

۳- بخش خدماتی: فعالیت‌هایی که در زیرمجموعه این بخش مورد حمایت قرار می‌گیرند، عبارتند از: خدمات ارتباطات و فناوری اطلاعات، اصناف، آموزش، گردشگری، ورزشی، فرهنگی و هنری، حمل و نقل، انبارداری، بیمه‌ای، بهداشتی و درمانی، بازیافت و انرژی‌های تجدیدپذیر و غیره.

فعالیت چندگانه کشاورزان کوچک (خرده‌پا)

فعالیت چندگانه خانوارهای کشاورزی (کشاورزی خرده‌پا) پدیده‌ای جالب محسوب می‌شود، چرا که علیرغم تمرکز اقتصاد جهانی بر روی تخصص مشاغل، این روند خاص، فقط در بخش کشاورزی مشاهده می‌شود (۳). فعالیت چندگانه به عنوان یک راهبرد برای خانوارهایی است که نیاز برای یافتن درآمد کافی برای بقا دارند. البته به عنوان یک استراتژی انباشت ثروت برای توسعه بیشتر درآمد خانواده‌های کشاورزی، به عنوان راه حلی برای درآمد ناکافی کشاورزی مزارع کوچک و نیز منبع رشد هم به حساب می‌آید (۲۵).

شکل ۴- ارزش‌های بنیادی کشاورزی خانوادگی کوچک مقیاس (۴)

Figure 4. Core values of small scale family farming

در نقش خود به عنوان مدیران کسب و کار کارآفرین باشند. این مفهوم پدیده‌ای متغیر و پیچیده است.

چارچوب دوبعدی که در جدول (۲) نشان داده شده است، دارای چهار عنصر است که ویژگی‌های چهار نوع ایده‌آل از کشاورزان را نشان می‌دهد (۱۸). همه آنها به جز نوع چهار، می‌توانند به عنوان "کارآفرینان محصور شده در نظر گرفته شوند؛ برخلاف شرکت‌های تجاری و کارآفرینان در بخش‌های دیگر، فعالیت‌های آنها نه‌تنها توسط عوامل تعیین شده در بالا محدود می‌شود، بلکه با این واقعیت که آنها به طور عمومی تامین مالی می‌شوند، لذا در نتیجه پاسخگو هستند.

نوع‌شناسی کشاورزان چندکاره^۱

کشاورزان دارای طیف گسترده‌ای از مهارت‌ها هستند، به طوری که بسیاری از مزارع چندمنظوره هستند. به طور کلی دو روش برای دسته‌بندی فعالیت اقتصادی کشاورزان وجود دارد که به شرح ذیل است (۱۸):

الف- کشاورزان به عنوان افراد فعال کارآفرینی

ب- کشاورزان به عنوان مدیران کسب و کار
 دو مفهوم مذکور با یکدیگر فرق دارند اما ممکن است همپوشانی داشته باشند. به عنوان مثال کشاورزان ممکن است

جدول ۲- نوع‌شناسی کشاورزان (۱۷)

Table 2. A farmer typology

نوع ۱: کشاورز به عنوان کشاورز. فعالیت اقتصادی زمین محور و سنتی	نوع ۲: کشاورز به عنوان کارآفرین. نوآور؛ فرصت‌گرا؛ تغییر، منعطف و فعالیت‌های اقتصادی متنوع
نوع ۳: کشاورز به عنوان پیمانکار. دارای تخصص/ مهارت خاص و تجربه همراهی با صاحب تخصص مناسب	نوع ۴: کارآفرین روستایی، [که] کشاورز نیست. صاحب مزرعه، زمین یا کسب و کار

گران از جمله ماشین آلات و یا گیاهان [خاص] باشند. آنها مهارت‌های تخصصی و تخصص خود را در اقتصاد روستایی به کار می‌گیرند. قراردادهای همراه با ریسک که اغلب به روش‌های کارآفرینانه مانند ریسک‌پذیری مشترک و استفاده از قراردادهای با قیمت ثابت انجام می‌شود. تعدادی از مدل‌های کسب و کار که می‌توانند شکل بگیرند شامل موارد زیر هستند:

۱- کشاورزی قرارداد: این نوع کشاورزی زمانی اتفاق می‌افتد که یک کشاورز برای انجام وظایف خاصی قرار داد بسته باشد.

۲- کشاورزی اشتراکی: این نوع کشاورزی یک توافق بین دو یا چند طرف (کشاورز) برای به اشتراک گذاشتن ورودی‌ها (نهادها) و خروجی‌ها (ستاندها) می‌مزرعه است، و قرارداد کل مزرعه، در حقیقت گسترش کشاورزی قراردادی است. در این نوع قرارداد همه نیروی کار مورد نیاز را شامل می‌شود. هم مالک زمین و هم پیمانکار در این نوع کشاورزی دخیل هستند اما فرآیند تصمیم‌گیری اجرایی به پیمانکار مربوط می‌شود.

۳- جهت‌گیری راهبردی در این دسته (کشاورز به عنوان پیمانکار)، ایجاد ارزش افزوده و تولید با ارزش بالا از طریق استفاده از فناوری‌های پیشرفته است. تعامل با سایر کشاورزان (طرف‌ها) و کنش‌گران در زنجیره تامین رسمی و مبتنی بر قرارداد است.

این دسته ممکن است شامل کارفرمایان، ارباب یا کارگزاران باشند که توسط تولیدکنندگان غذا، خرده‌فروشان و تامین‌کنندگان به کار گرفته می‌شوند، کسانی که قرارداد نیروی کار مانند کارکنان جمع‌آوری و بسته‌بندی را مدیریت می‌کنند.

نوع ۴- کارآفرین روستایی، [که] کشاورز نیست

این نوع کشاورزان شامل کارآفرینانی هستند که کشاورزی را متوقف کردند تا بر روی کسب و کار جایگزین که با محوریت تولیدات غیرغذایی است، نیز تمرکز کنند. این کسب و کارهای جایگزین ممکن است به‌عنوان تنوع کسب و کار در مزرعه برای کسب درآمد ثانوی شروع شده باشد، اما به‌عنوان جایگزینی برای کسب و کار اصلی مزرعه توسعه یافته باشد. این کارآفرینان تحت تاثیر عوامل کسب و کار برانگیخته می‌شوند، مهارت بالایی دارند و از انواع راهبردهای کسب و کار برای اطمینان از موفقیت کسب و کار استفاده می‌کنند. مهارت‌های مدیریتی افراد به‌خوبی توسعه یافته و بر

این چارچوب شامل دو بعد کشاورز-کشاورز کارآفرین و کارآفرین-پیمانکار است. این نشان می‌دهد که افراد می‌توانند نقش‌های مختلفی را در این ابعاد ایفا نمایند (۱۸).

نوع ۱- کشاورز به عنوان کشاورز

این کشاورزان تحت تاثیر عوامل فشار به فعالیت چندکانه و متنوع‌سازی محدود می‌پیوندند. همچنین، عوامل فیزیکی شامل پست و بلندی و مکان فیزیکی، دسترسی به شبکه‌های توزیع و حمل و نقل؛ نزدیکی به بازار موثر هستند. کشاورزان معمولاً بالای ۴۵ سال سن دارند که دارای مهارت‌های خاصی هستند. این کشاورزان به شبکه‌های حمایتی شامل اتحادیه کشاورزان و سازمان‌های حرفه‌ای دسترسی دارند. جهت‌گیری راهبردی بر مبنای کاهش هزینه است. یعنی کارآمدتر بودن ولی با احتمال سودآوری کمتر و همچنین آگاهی اندکی از گستره و پتانسیل فرصت‌های بازار وجود دارد. تعامل با سایر کشاورزان بر اساس یک قاعده خاص و مبتنی بر جهت‌گیری فردی رخ می‌دهد.

نوع ۲- کشاورز به عنوان کارآفرین

این نوع کشاورزان برای پیوستن به فعالیت کارآفرینانه دارای مجموعه‌ای از مهارت‌های لازم هستند و یا اینکه می‌تواند این مهارت‌ها را توسعه دهند. مزرعه این نوع کشاورزان ممکن است در مکان جغرافیایی خوب واقع شده باشد که فعالیت آنها را تسهیل کند از جمله دسترسی به زیرساخت توزیع و سفر، مکان گردشگری و فرصت‌ها متعدد. این کشاورزان فرصت‌های غیرکشاورزی مانند گردشگری، مهمان‌نوازی و فرهنگ/سرگرمی یا کشاورزی با ارزش بالا و تولید مواد غذایی را شناسایی و مورد بهره‌برداری قرار می‌دهند. مزارع خانوادگی و کشاورزان مستاجر به احتمال زیاد در این دسته قرار می‌گیرند. اگر چه لزوماً مالک نیست، اما آنها قادر به استفاده از منابع، خصایص و ویژگی‌های مزرعه به نحوی انعطاف پذیر و نوآورانه هستند. این کشاورزان تحت تاثیر عوامل کسب مانند نیاز به آزادی و امنیت برانگیخته می‌شوند. این کشاورزان به‌طور فزاینده‌ای از طریق استخدام افراد و همکاری با اتحادیه‌ها و شبکه‌های رسمی در اقتصاد روستایی دارای نقش مهمی هستند.

نوع ۳- کشاورز به عنوان پیمانکار

این نوع کشاورزان می‌توانند مدیران فنی یا تخصصی حقوق بگیر باشند، کسانی که ممکن است صاحب مزرعه باشند یا نباشند، اما ممکن است مالک سرمایه‌های فیزیکی

فعالیت‌های اقتصادی از جمله گردشگری، مهمان‌نوازی، تجارت کردن، اجاره‌دادن و ... حرکت می‌کنند و آنها را توسعه می‌دهند.
جدول (۳)، ویژگی‌های هر یک از ۴ نوع کشاورز را به تفصیل نشان می‌دهد.

روی همکاری و شبکه‌سازی برای اطمینان از موفقیت اهمیت بالایی قایل هستند.

این نوع (نوع ۴) ممکن است مبتنی بر کسب و کار در مزرعه یا غیر از آن (بیرون مزرعه) باشد. آنها مالکان کسب و کار هستند، کسانی که از فرصت‌ها آگاه هستند، نوآرند، به سوی فرصت‌های کسب و کار درک شده در گستره

جدول ۳- مفهوم‌سازی کشاورز (۱۷)

Table 3. Conceptualizing the farmer

نوع ۱: کشاورز به‌عنوان کشاورز - بیش از ۲۰ سال کشاورزی - ۴۵ سال سن و بالاتر - مزرعه کوچک (کسب و کار خانوادگی) - محدودیت در آگاهی راهبردی - برانگیخته‌شده به‌وسیله عوامل فشار - مهارت‌های فنی بالا - تراکم نیروی کار - فناوری پایین - شبکه‌های پشتیبانی محدود - آگاهی محدود از بازار - تعامل اندک - کاهش هزینه قیمت به‌عنوان جهت‌گیری راهبردی - سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و به‌میزان کم - رشد کم	نوع ۲: کشاورز به‌عنوان کارآفرین - مستاجر/مالک - زیر ۴۵ سال سن - هوشیاری کارآفرینانه - برانگیخته‌شده به‌وسیله عوامل کسب - آموزش دیده به‌لحاظ فنی - فعال در توسعه مداوم حرفه و مهارت - متنوع‌سازی به‌عنوان جهت‌گیری راهبردی - کمک به رشد روستایی - درک بازار - فناوری بالا (پیشرفته) - تراکم دانش - آگاهی راهبردی - به حداکثر رساندن سود بلندمدت - مهارت‌های شبکه‌سازی و همکاری از طریق اتحادیه‌ها و شبکه‌ها
نوع ۳: کشاورز به‌عنوان پیمانکار - بیش از ۱۰ سال کشاورزی - ۳۵ سال سن و بالاتر - ارزش افزوده به‌عنوان جهت‌گیری راهبردی - مهارت‌های مدیریتی - قرار داد - برانگیخته‌شده به‌وسیله عوامل فشار و کسب - به‌لحاظ فنی ماهر - مزرعه بزرگ - کشت فشرده/دام - به‌لحاظ رهبردی آگاه - درک بازار - فناوری بالا (پیشرفته) - تعاملات رسمی - تراکم ماشین‌آلات	نوع ۴: کارآفرین روستایی، [که] کشاورز نیست - هوشیاری کارآفرینانه - برانگیخته‌شده به‌وسیله عوامل کسب - مالک - بسیار ماهر - درک بازار - بهره‌مندی از شبکه‌های پشتیبانی کنترل‌گر (فعالانه) - تعاملات در اتحادیه‌های رسمی و شبکه‌ها - مهارت‌های مدیریتی - تنوع راهبردهای راهبردی - مهارت‌های شبکه و همکاری - اهداف رشد بالا - تراکم دانش

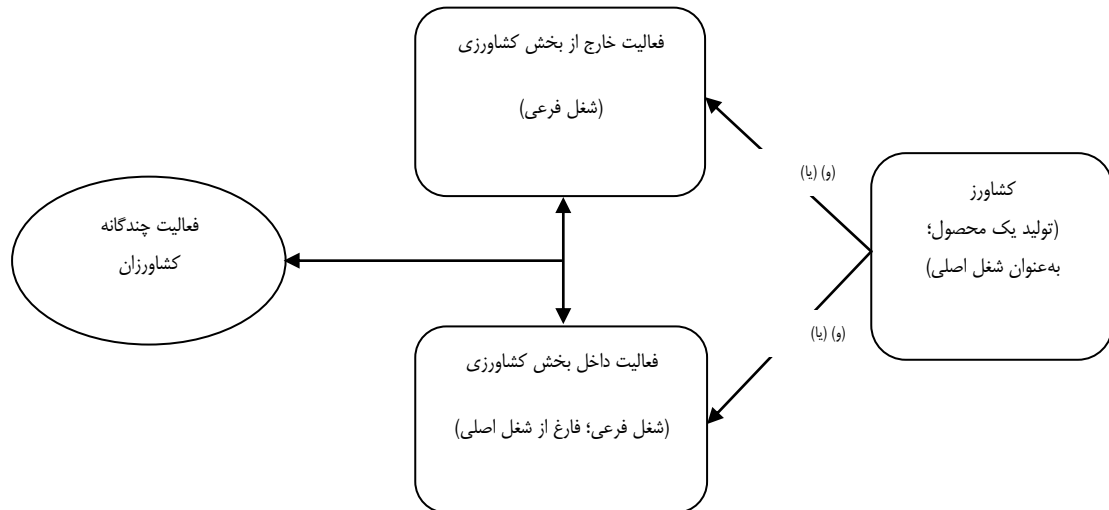
نتایج و بحث

توجه به فعالیت چندگانه، انگیزه ارتقاء فعالیت چندگانه کمیاب، از طریق ایجاد منابع با ارزش کم‌نظیر و ایجاد قابلیت‌های مناسب، مزیت‌های رقابتی پایدار برای کشاورزان، فعالیت‌های ابتکاری و همکاری بین تشکیلات را فراهم می‌کند. به‌طوری که می‌توان فعالیت چندگانه را به‌عنوان رویکرد کارآفرینانه کشاورز در راستای رشد در سبک‌های تصمیم‌گیری و عمل در نظر بگیریم (۲۵). آنچه که مسلم است، اثرات مثبت فعالیت چندگانه مورد توافق کلی است (۷)، ۲۵، ۱۰، ۲۴، ۳۰، ۳۴، ۱۴، ۳۳. این نوع فعالیت در نواحی روستایی و کشاورزی، کشاورزان را قادر می‌سازد تا استانداردهای زندگی خود را ارتقاء دهند، اختلاف درآمد شهر و روستا را کاهش دهد، فرآیند شهرنشینی را کنترل کند، هزینه

بازتولید اجتماعی را کاهش دهد (۱۰)، و به‌طور کلی موجبات پایداری نواحی روستایی را فراهم کند. فعالیت چندگانه که عموماً توسط کشاورزان خرده‌پا اجرا می‌گردد به این موضوع اشاره دارد که کشاورزان در کنار شغل اصلی دارای فعالیت‌های جانبی چه در بخش کشاورزی (غیر از شغل اصلی) و چه در بخش غیرکشاورزی هستند؛ این نوع کشاورزان به‌عنوان کشاورزان چندکاره شناخته می‌شوند (شکل ۵). از سالیان دور و به‌خصوص در سال‌های اخیر موضوع فعالیت متنوع در مناطق مختلف کشور مورد توجه قرار گرفته است. برخی فعالیت‌های جانبی که مورد توجه کشاورزان خرده‌پا عموماً در نواحی شمال کشور قرار گرفته است؛ شامل پرورش قارچ، پرورش ماکیان، صنایع دستی، پرورش آبزیان و غیره می‌باشد. با توجه به مطالب اشاره شده

موثر خواهد بود. چرا که اولاً موجب افزایش درآمد کشاورزان، ثانياً ایجاد اشتغال و ثالثاً فشار کمتر بر منابع پایه طبیعی شامل آب و خاک می‌شود. بر این اساس، توجه به فعالیت چندگانه کشاورزان خصوصاً کشاورزان خرده‌پا گامی رو به جلو در جهت توسعه پایدار روستایی خواهد بود.

در این مطالعه، فعالیت‌های چندگانه توسط کشاورزان خرده‌پا بسیار حایز اهمیت است و باید مورد توجه کشاورزان و دست‌اندرکاران قرار گیرد. برای مثال مناطق شمالی کشور خصوصاً استان مازندران به واسطه خرده‌پا بودن کشاورزان (به طور خاص شالیکاران) موضوع فعالیت چندگانه از جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی و زیست محیطی بسیار مفید و

شکل ۵- مفهوم فعالیت چندگانه
Figure 5. The concept of pluriactivity

منابع

- Ahmadpour, M. and M. Moghimi. 2013. Fundamentals of entrepreneurship. Farandish Publications (In Persian).
- Bessant, K.C. 2006. A farm household conception of pluriactivity in canadian agriculture: motivation, diversification and livelihood. Canadian review of Sociology and Anthropology, 43(1): 51-72.
- Blad, M. 2015. Pluriactivity on family farmers – old phenomenon in new times. Food and Agriculture Organization of the United Nations, pp. 45-60. <http://www.fao.org/family-farming/detail/en/c/409627/>
- CEE web for Biodiversity. 2015. Making Small Scale Family Farming Profitable. Sharing Experience from Visegrad Countries to Serbian Farmers: Training Material. Document, Retrieved from <http://www.ceeweb.org/wp-content/uploads/2015/12/Training-material-IVF-Serbia-draft.pdf>.
- Delmar, F. and P. Davidsson. 2000. Where Do They Come from? Prevalence and Characteristics of Nascent Entrepreneurs. Entrepreneurship and Regional Development, 12(1): 1-23.
- DeRosa, M., G. McElwee and R. Smith 2019. Farm Diversification Strategies in Response to Rural Policy: A case from Rural Italy. Land Use Policy, 18: 291-301. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.11.006>
- DeSilva, R. and S.S. Kodithuwakku. 2010. Pluriactivity, entrepreneurship and socio-economic success of rural households. manchester business school working paper, 596: 2-22. Available: <http://www.mbs.ac.uk/research/workingpapers/>.
- European coordination via campesina. 2016. How can public policy support small-scale family farming? Document. 1-20. Retrieved from <http://www.eurovia.org/wp-content/uploads/2016/03/maquette-ecvc-pdf-eng.pdf>.
- Fagioli, F.F., F. Diotallevi and A. Ciani. 2014. Strengthening the sustainability of rural areas: the role of rural tourism and agritourism. Rivista di Economia Agraria, 69(2-3): 155-169.

10. Giourga, C. and A. Loumou. 2006. Assessing the impact of pluriactivity on sustainable agriculture. a case study in rural areas of beotia in greece. *Environmental management*, 37(6): 753-763.
11. Golkar Fard, M. and K. Rezaei-Moghaddam. 2019. Relationship between entrepreneurship and empowerment dimensions of rural women in Fars province. *Journal of entrepreneurial strategies in agriculture*, 6 (11): 1-10 (In Persian).
12. Javan, J., H. Shayan, M. Noghani and M. Ghasemi. 2011. Population sustainability of rural settlements in the mashhad city-emphasizing on diversifying economic activities. *Journal of geography and regional development*, 16: 125-144 (In Persian).
13. Karimi, S., H. Biemans, M. Chizari and M. Molder. 2012. The impact of environmental and cultural factors on entrepreneurial intention of agricultural students. *Journal of entrepreneurship development*, 5(3): 105-124 (In Persian).
14. Kinsella, J., S. Wilson, F. De Jong and H. Renting. 2000. Pluriactivity as a livelihood strategy in irish farm households and its role in rural development. *Sociologia ruralis*, 40(4): 481-496.
15. Kulawczuk, P. 1998. The development of entrepreneurship in rural areas. In: *The transfer of power decentralization in central and eastern europe*. Kimball, J.G. (Edit). Local government and public service reform initiative, Budapest, Hungary.
16. Lordkipanidze, M. 2002. Enhancing entrepreneurship in rural tourism for sustainable regional development: The case of Söderslätt region, Sweden. the international institute for industrial environmental economics (IIIEE), International miljö institute.
17. Martinez, A.J., M. Western, M. Haynes, T. Wojtek and E. Macaraya. 2014. Multiple job holding and income mobility in indonesia. *Research in social stratification and mobility*, 37: 91-104.
18. McElwee, G. 2008. A taxonomy of entrepreneurial farmers. *International Journal of entrepreneurship and small business*, 6(3): 465-478.
19. McGehee, N.G. 2007. An agritourism systems model: a weberian perspective. *Journal of sustainable tourism*, 15(2): 111-124.
20. Ministry of Interior. 2007. Executive regulations supporting the development and creation of sustainable employment in rural and tribal areas. Retrieved in https://www.mcls.gov.ir/icm_content/media/image/2017/11/153726_orig.pdf (In Persian).
21. Morris, W., A. Henley, and D. Dowell. 2017. Farm diversification, entrepreneurship and technology adoption: analysis of upland farmers in wales. *Journal of rural studies* 53: 132-143.
22. Mouseni, H. and Z. Moazen. 2015. A review of barriers to entrepreneurship development in the agricultural sector. *Journal of entrepreneurship in agriculture*, 2(1): 111-124 (In Persian).
23. Movahedi, R. and A. Yaghobi Farani. 2012. An introduction to rural entrepreneurship. Hamedan: Bu-Ali Sina University Publications (In Persian).
24. Newton, C. 2006. Opportunities and challenges for farm household livelihood strategies: pluriactivity in Finland and the UK. *Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe*, 33, Halle, IAMO: 497-510. Retrieved from http://projects.iamo.de/forum2006/files/Contributed_papers/31-Newton-Final-1.pdf
25. Niemela, T. 2015. Farm entrepreneurs' intentions to develop pluriactive business activities in finland. *Journal of Entrepreneurship management and innovation*, 11(3): 117-141.
26. Oostindie, H. 2015. Family farming futures; agrarian pathways to multi-functionality: flows of resistance, redesign and resilience. PhD. thesis at the Wageningen University. Retrieved from <http://edepot.wur.nl/334489>
27. Petrin, T. 1994. Entrepreneurship as an economic force in rural development. In: *Rural development through entrepreneurship*. Petrin, T. and Gannon, A. (Edit). Food and Agricultural Organization of the United Nations, Rome, 1997.
28. Rokneddin Eftekhari, A.R. and H. Sojasi Qeidari. 2010. Rural development with emphasis on entrepreneurship: definitions, attitudes and experiments. Tehran: SAMT Publications (In Persian).
29. Rokneddin Eftekhari, A.R., M. Taherkhani and H. Sojasi Qeidari. 2009. Dimensions and factors affecting the development of agricultural entrepreneurship in rural iran: A case study of Khodabandeh County. *Rural and Development*, 12(3): 43-72 (In Persian).
30. Salmi, P. 2005. Rural pluriactivity as a coping strategy in small-scale fisheries. *Sociologia Ruralis*, 45(1/2): 22-36.
31. Samadaghaei, J. 1999. Entrepreneurial organizations. Public Management training center publications (In Persian).
32. Shahbazi, K., A. Hasanzadeh and B. Jafarzadeh. 2014. Investigating the impact of entrepreneurship and innovation on economic growth (Panel Data Approach). *Quarterly Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 2(5): 43-54 (In Persian).
33. Shucksmith, D.M. and R. Smith. 1991. Farm household strategies and pluriactivity in upland scotland. *Journal of agricultural Economics*, 42(3): 340-353.
34. Taylor, N., W. McClinton, J. Baines and J. Newell. 2004. Multiple job holding in the agriculture sector. *New Zealand Journal of Employment Relations*, 29(3): 67-82.

35. Van Der Ploeg, J.D., H. Renting, G. Brunori, K. Knickel, J. Mannion, T. Marsden, K. De Roest, E. Sevilla-Guzmán and F. Ventura. 2000. Rural development: from practices and policies towards theory. *Sociologia Ruralis*, 40(4): 391-408.
36. Van Huylenbroeck, G., V. Vandermeulen, E. Mettepenningen and A. Verspecht. 2007. Multifunctionality of agriculture: a review of definitions, evidence and instruments. *living reviews in landscape research*, 1(3): 1-43. Retrieved from <http://lrlr.landscapeonline.de/Articles/lrlr-2007-3/download/lrlr-2007-3Color.pdf>.
37. Vik, J. and G. McElwee. 2011. Diversification and the entrepreneurial motivations of farmers in norway. *Journal of small business management*, 49(3): 390-410.
38. Wortman, M.S. 1990. Rural entrepreneurship research: an integration into the entrepreneurship field. *Agribusiness*, 6(4): 329-344.
39. Yang, L. 2012. Impacts and challenges in agritourism development in yunnan. *China and Tourism Planning and Development*, 9(4): 369-381.

Pluriactivity: An Entrepreneurial Strategy for Smallholder Farmers

Hadi Moumenihelali¹, Hassan Sadighi², Mohammad Chizari³ and Enayat Abbasi²

1- Ph.D. Student, Department of Agricultural Extension and Education, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
(Corresponding author: hadi_moumeni@modares.ac.ir)

2- Associate Professor, Department of Agricultural Extension and Education, Tarbiat Modares University,
Tehran, Iran

3- Professor, Department of Agricultural Extension and Education, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Received: November 25, 2019

Accepted: December 28, 2019

Abstract

Rural entrepreneurship is a new way in development theories for empowerment and capacity building in rural areas to change the current lifestyle to a desirable and humanistic pattern. One of the manifestations of entrepreneurship is pluriactivity. Therefore, the purpose of this study was to analyze and ponder over the farmers' pluriactivity. Pluriactivity is defined as a combination of agricultural and non-agricultural activities that are run by the farmer's household. In other words, pluriactivity refers to the fact that one person (farmer) or group of people (farmers) are involved in different activities (agricultural and non-agricultural). These types of farmers are called pluriactive farmers. In general, the types of businesses alongside agriculture are classified into three categories: industry, agriculture (outside the main activity of the farmer) and services. Pluriactive farmers include 1- Farmer as Farmer; 2- Farmer as Entrepreneur; 3- Farmer as Contractor and 4- Rural Entrepreneur. Developing smallholder farmers' pluriactivity is crucial to promotion living standards, reducing urban and rural income disparities, controlling the urbanization process, and reducing the cost of social reproduction. Therefore, paying attention to the farmers' pluriactivity is a step forward towards sustainable rural development.

Keywords: Pluriactivity, Entrepreneurship, Smallholder Farmers